

12. Цимбалюк В.С. Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект) / В.С. Цимбалюк //Правова інформатика. – 2005. – № 4 (8). – С. 18 – 30.
13. Шемшученко Ю.С. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 384 с.
14. Залізник В.А. Систематизація інформаційного законодавства України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н.: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / В.А. Залізник. – К.: НУБПУ. 2011. – 18 с.
15. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія / В.С. Цимбалюк. – К.: Освіта України, 2010. – 388 с.
16. Цимбалюк В.С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства: монографія / В.С. Цимбалюк. – К.: Освіта України, 2010. – 388 с.

УДК 342.9:339.543.4:615.2

МИТНИЙ КОНТРОЛЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ: ПОНЯТТЯ, ФОРМИ, МЕТОДИ, ВИДИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Шевчук О.М., здобувач

Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Статтю присвячено особливостям митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України, та охарактеризовано їх форми та методи. Запропоновано власну класифікацію видів митного контролю лікарських засобів. Наведено особливості митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України залежно від їх державного реєстраційного статусу.

Ключові слова: лікарські засоби, митний контроль, форми та методи митного контролю, класифікація видів митного контролю лікарських засобів.

Шевчук А.М. ТАМОЖЕННЫЙ КОНТРОЛЬ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ: ПОНЯТИЕ, ФОРМЫ, МЕТОДЫ, ВИДЫ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ/ Национальный университет «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого», Харьков, Украина

Статья посвящена особенностям таможенного контроля лекарственных средств, перемещаемых через таможенную границу Украины, и охарактеризованы их формы и методы. Предложена классификация видов таможенного контроля лекарственных средств. Приведены особенности таможенного контроля лекарственных средств, перемещаемых через таможенную границу Украины в зависимости от их государственного регистрационного статуса.

Ключевые слова: лекарственные средства, таможенный контроль, формы и методы таможенного контроля, классификация видов таможенного контроля лекарственных средств.

Shevchuk O.M. CUSTOMS CONTROL OF DRUGS: CONCEPTS, FORM, METHODS, TYPES AND THEIR CLASSIFICATION / National University of "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise", Kharkov, Ukraine

The article concerns the peculiarities of the customs control of drugs transported across the customs border of Ukraine and are characterized by their forms and methods. Proposed their own classification of customs control of medicines. Especially given the customs control of drugs transported across the customs border of Ukraine according to their state registration status.

Key words: drugs, customs, forms and methods of customs control, customs control classification of medicines.

У сучасних умовах порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України характеризується як дозвільний, і тому роль митних органів як контролюючих суб'єктів у цьому процесі постійно зростає. Порядок переміщення лікарських засобів через митний кордон України нерозривно пов'язаний зі здійсненням митними органами процедур митного контролю (статті 40, 45, 81, 86 МК України) [1]. У той же час останні здійснюються в порядку й на умовах, передбачених ст. 40 МК України, відповідно до якої всі товари (в тому

числі й лікарські засоби) і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон, підлягають такому контролю.

Проблема митного контролю цікавила багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців – Д.М. Бахраха, Б.М. Габричидзе, В.М. Гаращука, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, Т.В. Корнєву, І.М. Коросташову, А.В. Мазура, В.Я. Настюка, А.Б. Новікову, С.І. Пахомова, М.Г. Шульгу та ін. Зокрема, митному контролю присвятили монографічні дослідження Ю. М. Дьомін [2], О.В. Поліщук [3] та ін.

Мета даної роботи полягає у вивченні форм й методів, а також видів митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон.

Слід відмітити, що ввезення зареєстрованих та незареєстрованих лікарських засобів нормативно закріплено ст. 17 Закону «Про лікарські засоби» [4], а також наказом МОЗ України «Порядок ввезення на територію України незареєстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реагентів» від 26.04.2011 р. № 237 [5]. Зазначимо, що при переміщенні лікарських засобів, що містять наркотичні складники, існує інший порядок переміщення таких засобів через митний кордон. Так, Законом України від 15 лютого 1995 р. визначено, що для ввезення, вивезення чи транзиту вищевказаних засобів через територію України, здійснюється за наявності дозволу, [6] виданого Державною службою України контролю за наркотиками (далі – ДСКН України) [7]. Порядок видачі вищевказаного дозволу та його форма встановлена Постановою КМ від 3 лютого 1997 р., № 146 [8]. Імпорт та експорт наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюються підприємствами за наявності в них ліцензії та за умови одержання дозволу на кожну окрему операцію, який видається ДСКН України. Видача дозволу здійснюється за узгодженням із Службою безпеки України (п.2 Порядку № 146). Постановою КМ України № 770 від 6 травня 2000 р, (далі – Перелік) визначено перелік контрольованих речовин [9], який повинен коригуватись. Наказ МОЗ України від 23 квітня 2007 р., № 202 [10] затверджено переліки наркотичних (психотропних) комбінованих лікарських засобів, що містять малу кількість наркотичних засобів або психотропних речовин і прекурсорів, які підлягають контролю при ввезенні на митну територію України та вивезенні за її межі. Постановою КМ від 25 грудня 2002 р., № 1950 [11] затверджений перелік пунктів пропуску через митний кордон України, через які дозволяється переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Варто зауважити, що згідно з МК України митний контроль – це “сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення дотримання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України” (п.15 ст.1 МК України) [1]. А.В. Мазур визначає митний контроль “як сукупність перевірочних заходів, здійснюваних митними органами в межах своєї компетенції на засадах вибіркової, з метою забезпечення додержання норм нормативно-правових актів з питань митної справи й міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку” [12, 47]. На думку С.І. Пахомова, митний контроль є підзаконною діяльністю митних органів із забезпечення пропуску транспортних засобів і товарів через митний кордон України у встановленому законом порядку [13, 11].

Основні завдання митного контролю, які зумовлені його загальною метою та відповідають встановленій державою компетенції митних органів, визначив Р.Б. Шишка. Вони полягають: (а) у захисті економічних інтересів держави, (б) у виявленні відповідності проведених митних дій та операцій чинному законодавству й (в) у дотриманні фізичними та юридичними особами встановлених митних процедур і правил при переміщенні товарів через митний кордон України [14, 105].

В.М. Гаращук виділив основні функції митного контролю, такі як (а) наповнення державної казни шляхом стягнення мита та інших митних платежів, (б) захист зовнішніх та внутрішніх економічних інтересів держави, національного виробника, (в) реалізація та забезпечення законності і дисципліни учасників митних правовідносин, (г) попередження та припинення порушень митних правил, застосування правових санкцій щодо правопорушників, (д) розробка й запровадження (разом з іншими компетентними органами) механізму зовнішньої та внутрішньої економічної політики [15, 98].

Виходячи з вищенаведеного, запропонуємо авторське визначення митного контролю лікарських засобів, які переміщуються через митний кордон України: це виконання митними органами України сукупності перевірочних спеціальних дій, здійснених на засадах вибіркової та спрямованих на дотримання юридичними і фізичними особами митного законодавства України, її міжнародних договорів, а також правил, які регулюють порядок переміщення лікарських засобів через митний кордон України.

Здійснення митного контролю – це практична реалізація посадовими особами митних органів контрольних повноважень за допомогою форм і методів, передбачених митним законодавством, з метою забезпечення дотримання суб'єктами переміщення встановлених митних правил [16, 151]. Види, форми й методи митного контролю в процесі їх практичного застосування тісно взаємопов'язані між собою [12, 97].

МК України приділив певну увагу видам митного контролю – загальному, спрощеному (ст.68) і спільному (ст.47), але такий поділ не відзеркалює повноту митних правовідносин. Залежно від правового режиму об'єкта митного контролю С.І. Пахомов виділяє 3 види митного контролю – звичайний, спрощений і спеціальний [13, 114]. Більш влучною вбачається наведена А.В. Мазуром класифікація митного контролю з урахуванням класифікаційних підстав, згідно з якою виділяють наступні види митного контролю залежно від: 1) напрямку переміщення товарів – митний контроль товарів імпортованих (ввозяться на територію України), експортних (вивозяться з території України) та транзитних (переміщуються через митну територію України); 2) суттєвих характеристик товарів, що впливають на проведення контролю – митний контроль ручної поклажі, супроводжуваного й несупроводжуваного багажу, валюти й валютних цінностей, енергоносіїв, культурно-історичних цінностей, об'єктів інтелектуальної власності тощо; 3) виду транспорту – митний контроль автотранспортних та залізничних транспортних засобів, морських, річкових і повітряних суден; 4) характеру участі в проведенні митного контролю митним органом тієї чи іншої країни – односторонній (провадять митні органи однієї з країн), двосторонній (огляд провадиться окремо митними органами кожної з країн), спільний (здійснюється одночасно митними органами декількох країн); 5) кількості переміщень товарів протягом певного періоду часу – первинний і повторний; 6) місця проведення – митний контроль у спеціальній і тимчасовій зоні; 7) режиму контролю – імпорт, реімпорт, експорт, реекспорт, транзит, тимчасове ввезення (вивезення), митний склад, спеціальна митна зона, магазин безмитної торгівлі, переробка на митній території України та переробка за її межами, знищення або руйнування, відмова на користь держави [12, 48, 49].

Проведений аналіз літературних джерел дозволив з упевненістю стверджувати, що класифікації видів митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України, бракує. З метою усунення такого недоліку пропонуємо власну їх класифікацію. Отже, слід виокремити певні види митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України, залежно від: (а) обсягу виконання митними органами контрольної діяльності щодо переміщення лікарських засобів – загальний, спеціальний (митний контроль лікарських засобів, які містять наркотичні засоби або належать до отруйних чи сильнодіючих) і спрощений (митний контроль лікарських засобів, що ввозяться на митну територію як гуманітарна чи благодійна допомога, і певних груп лікарських засобів (вакцини, препарати крові тощо), що потребують особливих умов зберігання); (б) напрямку переміщення лікарських засобів – митний контроль імпортованих (ввозяться на територію України), експортних (вивозяться з території України) і транзитних (переміщуються через митну територію України) лікарських засобів; (в) форми багажу, у якому переміщуються лікарські засоби – митний контроль ручної поклажі, супроводжуваного й несупроводжуваного багажу, що вміщують лікарські засоби; (г) наявності факта державної реєстрації лікарських засобів – митний контроль зареєстрованих і незареєстрованих лікарських засобів; (д) виду суб'єктів, що беруть участь у переміщенні лікарських засобів – митний контроль щодо юридичних і фізичних осіб; (е) виду транспорту, що переміщує лікарські засоби – митний контроль автотранспортних, залізничних, морських, річкових і повітряних транспортних засобів; (є) характеру проведення митного контролю лікарських засобів – документальний (перевірка необхідних для даного контролю документів щодо лікарських засобів) і фактичний (митний огляд, переогляд вантажу лікарських засобів, особистий огляд громадян, які переміщують лікарські засоби); (ж) організації контролю за місцем проведення – митний контроль після прибуття лікарських засобів у митний орган, суцільний (із застосуванням усіх форм митного контролю) та вибіркового; (з) виду й характеру

взаємодії митних органів країн, що беруть участь у переміщенні лікарських засобів – односторонній, двосторонній і спільний; (и) місця проведення контролю – на кордоні, у митниці призначення, у спеціальній або тимчасовій зоні; (й) режиму контролю – імпорт, реімпорт, експорт, реекспорт, транзит, тимчасове ввезення (вивезення), митний склад, спеціальна митна зона, магазин безмитної торгівлі, переробка на митній території України й переробка за її межами, знищення або руйнування, відмова на користь держави.

Важливо зазначити, що сутність митного контролю визначається через його форми. Згідно з п. 7 ст. 41 МК України, митний контроль може проводитися посадовими особами митних органів у формах, визначених цим Кодексом та іншими законами України з питань митної справи [1].

Визначення поняття “форми митного контролю” чинне митне законодавство не містить. Термін “форма” означає “тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов’язаний із сутністю, змістом” [17, 1328]. Під формою, зазвичай, розуміють той чи інший варіант зовнішнього вираження змісту. У цьому плані аналогічну за характером точку зору має В.М. Гаращук, який визначив, що форма – це зовнішній прояв (результат) конкретних контрольних або наглядових процесуальних та організаційних дій, який зримо виявляється в певних актах за результатами діяльності перевіряючих [18, 163].

Залежно від об’єктів, суб’єктів і мети митного контролю форми останнього виявляються по-різному. З урахуванням особливостей порядку переміщення лікарських засобів через митний кордон України ст. 41 МК України [1] визначає такі форми митного контролю: (а) перевірка документів і відомостей, необхідних для митного контролю; (б) митний огляд (огляд, переогляд, особистий огляд товарів); (в) усне опитування громадян і посадових осіб підприємств; (г) облік; (д) перевірка системи звітності та обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних обкладень; (е) огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів та інших місць, де перебувають товари; (є) використання інших форм, передбачених МК України та іншими законами України з питань митної справи.

Така форма митного контролю, як перевірка необхідних для митного контролю документів і відомостей, полягає в їх вивченні з точки зору відповідності правилам, закріпленим чинним законодавством, за якими подані документи повинні бути справжніми, мати достовірні дані й бути правильно оформленими.

Митний контроль зареєстрованих в Україні лікарських засобів, що ввозяться фізичною особою для індивідуального використання, деталізовано тільки листом МОЗ України [19]. У разі виявлення розбіжностей у назвах, формах випуску чи назвах виробника лікарських засобів з інформацією, що міститься в міжвідомчій базі даних зареєстрованих лікарських засобів, такі товари слід вважати незареєстрованими в Україні, а їх митний контроль здійснювати, як для незареєстрованих лікарських засобів згідно з чинним законодавством [19].

Відмітимо, що в Законі України “Про лікарські засоби”, у наказах МОЗ України та Держмитслужби України порядок митного контролю зареєстрованих лікарських засобів, що ввозяться фізичною особою для індивідуального використання, як слід не врегульовано. Пропонується розробити спільний нормативний акт МОЗ України та Держмитслужби України стосовно митного контролю зареєстрованих лікарських засобів, що переміщуються фізичними особами через митний кордон України.

Наступною формою митного контролю є митний огляд, визначений статтями 55–56 МК України. Він передбачає зовнішній візуальний огляд товару, багажу фізичної особи, митних пломб та інших засобів ідентифікації товару для цілей митного контролю.

При митному огляді лікарських засобів посадовець митного органу звіряє подані документи й відомості щодо лікарських засобів з товаром, що є в наявності, і в разі їх ідентичності здійснює митне оформлення. Митний огляд лікарських засобів, що підлягають митному контролю, відбувається на розсуд начальників митних постів на підставі відомостей, що вказуються в товаросупроводжуваних і транспортних документах.

Переогляд лікарських засобів, як форма митного контролю, здійснюється за рішенням керівника митного органу або його заступника у випадках, якщо є підстави вважати, що зазначені товари переміщуються через митний кордон України з порушенням норм МК

України та інших законів України з питань митної справи (ч.2 ст.55 МК України). Огляд і перегляд лікарських засобів відбувається тільки в присутності особи, яка їх переміщує через митний кордон України чи зберігає під митним контролем (ч.3 ст.55 МК України).

Формою митного контролю виступає й усне опитування посадових і фізичних осіб, які здійснюють переміщення лікарських засобів. Відповідно до ст.59 МК України таке опитування громадян і посадовців підприємств при митному контролі – це отримання посадовою особою митного органу інформації, яка має значення для митного контролю, від осіб, що володіють останньою. Іншими словами, така форма митного контролю здійснюється шляхом отримання усної інформації стосовно переміщення лікарських засобів через митний кордон України.

Облік переміщуваних лікарських засобів (ст.58 МК України), який визначається як “реєстрація митним органом зазначених товарів з метою здійснення їх митного контролю”, – це теж одна з форм митного контролю.

Іншою формою митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України, є перевірка системи про їх звітність і облік (ст.60 МК України), яка трактується як “проведення митними органами на підприємствах дій щодо встановлення відповідності документації про зазначені товари і транспортні засоби вимогам, установленим цим Кодексом та іншими законами України”. Як бачимо, лікарські засоби підлягають найсуворішому обліку і звітності, тобто належним чином контролюються з боку митних органів.

До форм митного контролю належить також огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць. Відповідно до ст.61 МК України здійснення цієї форми митного контролю покладено на посадових осіб Держмитслужби України з метою перевірки: (а) законності ввезення на митну територію України лікарських засобів та дотримання порядку їх ввезення; (б) правильності нарахування та повноти сплати податків і зборів; (в) відповідності фактичної кількості ввезених лікарських засобів відомостям, заявленим у митній декларації; (г) дотримання встановлених цим Кодексом та іншими законами України правил провадження діяльності, контроль за якою покладено на митні органи держави.

Розглянуті форми митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України, дозволяють митним органам точно й у повному обсязі виконувати покладені на них завдання, зокрема, захищати економічні інтереси України, контролювати дотримання її законодавства при переміщенні таких засобів через митний кордон. Посадові особи митного органу вправі оперувати однією формою контролю або декількома в комплексі, виходячи з доцільності їх використання.

Митне законодавство окреслює не тільки форми, а й методи митного контролю, віддаючи перевагу найбільш демократичному – вибірковому. Митний інспектор обирає такий метод, який, з його погляду, є достатнім для забезпечення перевірки заявлених фізичною чи юридичною особою відомостей про переміщувани через митний кордон лікарські засоби.

Наголосимо, що в митному законодавстві України категорія “метод митного контролю” не використовується. Термін “метод” означає спосіб пізнання явищ; прийом або систему прийомів, що застосовуються в будь-якій галузі діяльності [17, 522]. У спеціальній науковій літературі існує визначення методу як сукупності “прийомів, способів здійснення” чого-небудь [20, 129]. На думку В.М. Гаращука, метод – це сукупність конкретних процесуальних дій, що передують формальному закріпленню результатів [18, 163].

Методи митного контролю залежать від форми участі митних органів іноземних держав у митному контролі на території України (односторонній, двосторонній, спільний) [21, с. 16, 17]. Їх можна класифікувати за тим чи іншим критерієм залежно від: (а) предмета контролю – ординарний, спрощений, екстраординарний, тобто посилений; (б) використання технічних засобів – звичайний і посилений; (в) доступності предмета контролю – контактний (органолептичний) і безконтактний [12, 96].

Вважаємо, що при переміщенні лікарських засобів через митний кордон України застосування тієї чи іншої форми та методу митного контролю визначається та залежить від чинників: а) об’єктивних, тобто від виду лікарського засобу, що переміщується через митний кордон, умов Технологічної схеми митного контролю та оформлення, вимог митного законодавства

тощо; б) суб'єктивних, тобто від рівня професійних знань, досвіду виконання митного контролю, інформованості митного службовця про обставини переміщення лікарських засобів, які дають підстави вважати, що особа, яка переміщує такі засоби, порушує встановлені митні правила.

Таким чином, на наше переконання, перспективним напрямком щодо вдосконалення застосування форм та методів митного контролю лікарських засобів, що переміщуються через митний кордон України, є мінімізація суб'єктивних чинників прийняття управлінського рішення в процесі митного контролю за рахунок об'єктивних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митний кодекс України // Відом. Верховн. Ради України. –2002. – № 38. – Ст. 288.
2. Демин Ю.М. Таможенный контроль в Украине: монография/ Ю.М. Демин. – К.: Преса України, 2004. – 543 с.
3. Таможенный контроль: на пути к международным стандартам: монография / [А.В. Полищук, П.В. Пашко, Е.Б. Самсонов, С.Н. Семка, В.В. Ченцов та ін.]. – Одесса: ПЛАСКЕ ЗАО, 2009. – 476 с.
4. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96 // Відом. Верховн. Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.
5. Про затвердження порядку ввезення на територію України незаресстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реагентів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.04.2011 № 237 // Офіційн. вісн. України. – 2011. –№ 63. – Ст. 2508. – С. 24.
6. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори. Закон України від 15 лютого 1995 року // Відом. Верховн. Ради України. – 1995. – № 10.– Ст. 60.
7. Положення Державної служби України з контролю за наркотиками: Указ Президента України від 13.04. 2011р., № 457/2011. Офіц. вісн. України. – 2011. – № 29.– Ст. 1263.
8. Про затвердження Порядку видачі дозволів на право ввезення на територію України, вивезення з території України або транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова КМ України від 03.02.1997р., № 146. Офіційн. вісн. України. – 1997. – № 6.– С. 78.
9. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова КМ України № 770 від 06.05.2000р., Офіційн. вісн. України. – 2000. – № 19.– Ст. 789.
10. Про затвердження переліків наркотичних (психотропних) комбінованих лікарських засобів, що містять малу кількість наркотичних засобів або психотропних речовин і прекурсорів, які підлягають контролю при ввезенні на митну територію України та вивезенні за її межі: Наказ МОЗ України від 23.04.2007 р., № 202. Офіц.вісн. України. – 2007. – № 46. – Ст. 1930.
11. Про затвердження переліку пунктів пропуску через митний кордон України, через які дозволяється переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Постанова КМ України від 25.12. 2002 р., № 1950. Офіц. вісн. України. – 2003. – № 52.– Ст. 2371.
12. Мазур А.В. Організаційно-правові основи митного контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право” / Мазур Анатолій Васильович. – Х., 2004.– 189 с.
13. Пахомов С.І. Митний контроль як засіб забезпечення митної справи України (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Пахомов Сергій Іванович. – О., 1997. – 166 с.
14. Шишка Р.Б. Митне право України: навч. посіб./ Р.Б. Шишка, В.В. Сергієнко. – Харків: Еспада, 2002. – 296 с.

15. Гаращук В.М. Митний контроль в Україні: шляхи становлення й розвитку / В.М. Гаращук // Пробл. законності. – 2004. – Вип. 66. – С. 97–103.
16. Митне право України: навч. посіб. / [заг. ред. В.В. Ченцова]. – К.: Істина, 2007. – 328 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь; ВТ “Перун”, 2001. – 1440 с.
18. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право» інформаційне право”/ Гаращук Володимир Миколайович. – Х., 2003. – 412 с.
19. Щодо порядку ввезення в Україну лікарських засобів з урахуванням епідемічної ситуації в Україні: лист МОЗ України від 09.12.2009 р., № 18.3554/15-04 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1039.9829.0>
20. Назаренко В.М. Таможенное обслуживание внешнеэкономической деятельности: монография / В.М. Назаренко, К.С. Назаренко. – М.: Экзамен, 2001. – 768 с.
21. Ємченко І.В. Методи і технічні засоби митного контролю: підручник / І.В. Ємченко, А.П. Закусілов. – К.: Центр учб. літ., 2007. – 432 с.